

Шанскова Тетяна Ігорівна, завідувач
кафедри педагогіки, психології
та управління навчальними закладами
Житомирського державного
університету імені Івана Франка,
кандидат педагогічних наук, доцент

СИСТЕМА ПЕРЕПІДГОТОВКИ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ У 20-ТІ – 30-ТІ РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ В УКРАЇНІ

Анотація. Дана стаття присвячена проблемі перепідготовки педагогічних працівників у 20-ті – 30-ті роки ХХ століття в Україні; проаналізовано різноманітні форми такої перепідготовки, зумовлені необхідністю формування вчителя за вимогами нового уряду; висвітлені форми та методи перепідготовки вчителів даного історичного періоду можливо використовувати і в сучасних умовах.

Ключові слова: перепідготовка педагогічних працівників, заочна педагогічна освіта, підготовка фахівців закладів соціального виховання.

Шанскова Тетяна Ігорівна

СИСТЕМА ПЕРЕПОДГОТОВКИ РАБОТНИКОВ ОБРАЗОВАНИЯ В 30- Е ГОДА ХХ ВЕКА В УКРАИНЕ

Аннотация. Данная статья посвящена проблеме переподготовки работников образования в 20-е – 30-е года ХХ века в Украине; проанализированы различные формы такой переподготовки, обусловленные необходимостью формирования учителя соответственно с требованиями нового правительства; описанные формы и методы переподготовки учителя в данный исторический период возможно использовать в современных условиях.

Ключевые слова: переподготовка работников образования, заочное педагогическое образование, подготовка специалистов учреждений социального воспитания.

THE SYSTEM OF TRAINING TEACHERS IN THE 20 - 30-IES XX CENTURY IN UKRAINE

Annotation. This article deals with the problem of training teachers in the 20 - 30-ies of XX century in Ukraine; analyzed various forms of such training due to the necessity of forming Teacher required new government highlighted forms and methods of training teachers of this historical period can be used in modern terms.

Keywords: Retraining of Education, part-time teacher education, training of specialists in institutions of social education.

Постановка проблеми. В сучасних умовах глобальних змін у всіх сферах життя вища освіта все більше стає масовою, втрачаючи свою елітарність. У той же час, така тенденція зумовлена необхідністю соціальної мобільності сучасної людини, вмінням постійно адаптуватися до стрімких вимог сьогодення, підвищувати свій професійний рівень, а іноді - зовсім змінювати професію. Тому сьогодні активно впроваджуються такі форми післядипломної освіти як перепідготовка та спеціалізація. Перепідготовку фахівців забезпечують вищі навчальні заклади післядипломної освіти, структурні підрозділи вищих навчальних закладів відповідного рівня акредитації. Тому для підвищення ефективності функціонування закладів післядипломної освіти, зокрема педагогічної, в сучасних умовах доцільно звернутися до історичного досвіду перепідготовки педагогічних працівників.

Вихідні передумови. Саме період з 20-х – 30-тих років XX століття був періодом активної перепідготовки вчителів, підготовки фахівців з соціального виховання відповідно до нових соціально-політичних вимог. Однак, перепідготовка вчителів в Росії розпочалася з другої половини XIX століття внаслідок демократизації суспільного життя, наприклад відміни кріпацтва, збільшенням прагнення людей до здобуття освіти, навчання власних дітей. Аналіз наукових робіт В. Лугового, В. Майбороди, Н. Падун, С. Сірополка, А. Сігаєвої, Г. Ясницького та інших, у яких на багатому

документальному матеріалі розкриваються особливості розбудови національної системи освіти в 20-ті – 30-ті роки ХХ століття, сприяв визначенню провідних засад перепідготовки вчителів цього періоду.

Мета статті полягає в аналізі системи перепідготовки вчителів, підготовки фахівців з соціального виховання 20-ті – 30-ті роки ХХ століття відповідно до суспільних вимог та виділенні чинників, які впливають на її функціонування та будуть сприяти ефективності функціонування системи другої вищої освіти гуманітарного профілю всучасній Україні

Виклад основного матеріалу. Революція 1905-1907 рр., революційні події 1917 року ознаменували повалення монархічного режиму, встановлення влади Тимчасового уряду, а з березня 1917 р. — Української Народної Республіки, згодом Гетьманату і Директорії (1918-1919 рр.) та відповідні економічні, політичні, культурні та освітні перетворення.

Історико-педагогічні джерела засвідчують, що жовтневу революцію 1917 року прийняли не всі вчителі. Більше половини членів спілки вчителів на чолі з В. Чарнолуским перестали займатися вчителюванням. Тому виникла необхідність поповнити школу вчителями нової формації, однак, здебільшого такі вчителі не мали спеціальної педагогічної освіти.

Питання перепідготовки вчителів у перше десятиліття існування Радянської держави мало величезне значення для більшовиків. Більшість учителів починала свою працю на педагогічній ниві при іншій владі. У новоствореній державі на вчительство покладалася освіта населення та перебудова його свідомості відповідно до нових радянських вимог. У 1921/1922 навчальному році в Україні діяло 15793 навчально-виховних закладів, у яких працювало 489346 вчителів. Проте, лише 4035 (9%) з них мали вищу та незакінчену вищу педагогічну освіту, 12403 (29 %) – спеціальну педагогічну освіту [3, с. 39]. Тому на початку 20-х рр. ХХ ст. інститути були неспроможні забезпечити школи потрібною кількістю вчителів.

Щоб усвідомити причини підвищеної уваги компартійного керівництва до представників педагогічної професії, звернімося до «Кодексу законів про народну освіту УСРР», затвердженому ВУЦВК 2 листопада 1922 року, в якому зазначалося, що метою радянської школи є розкріпачення працюючих мас від духовного поневолення, розвиток їх самосвідомості, утворення нового покоління людей комуністичного суспільства з психологією колективізму, з твердою волею, необхідною в суспільстві кваліфікацією та з матеріалістичним світоглядом. Найбільш зручним та надійним варіантом для влади стала підготовка нового покоління спеціалістів-педагогів, вихованих на засадах комуністичної ідеології. Проте, це було неможливо внаслідок браку часу, недостатньої кількості закладів підготовки вчителів та коштів на їх утримання. Тому було зроблено акцент на політичній та професійній перепідготовці вчителів, які отримали освіту та працювали за часів царату.

З метою забезпечення навчально-виховних установ України висококваліфікованими вчителями 18 лютого 1921 року РНК УСРР прийняв Декрет «Про навчальне зобов'язання працівників соціального виховання» на основі якого було затверджено положення «Про шестимісячні курси додаткової підготовки робітників соціального виховання в порядку учбово-трудової повинності». Для прискореної підготовки педагогічних кадрів технікуми та семінарії були перетворені на трирічні курси, що мали стати культурно-педагогічними центрами не тільки підготовки, а й підвищення кваліфікації вчителів. Окрім трирічних вищих педагогічних курсів існували й курси з більш коротким терміном навчання – річні, шестимісячні і, навіть, тримісячні. Ці курси мали за мету дати політичне виховання вчителям та підвищити загальну та педагогічну кваліфікацію працівників соціального виховання старої підготовки. План курсів складався з чотирьох циклів: соціальне виховання, соціально-політична пропедевтика, загальноосвітній та українознавство. Особи, що навчалися на цих курсах, звільнялися від роботи, за ними зберігалася посада, житло та повне утримання.

20 грудня 1923 року відбулося перше засідання комісії з перепідготовки працівників соціального виховання, на якому було затверджено «Положення щодо заходів підвищення педагогічної та політичної кваліфікації педагогів». У змісті цього документу було визначено такі форми підвищення педагогічної та політичної кваліфікації педагогів як інструктивні конференції – курси та екскурсії на виробничі підприємства; забезпечення відповідними газетами і журналами; організація пересувних бібліотечок із відповідним фондом; лекції та семінари при Будинках Освіти у містах. Усього в 1923 році пройшли перепідготовку майже 50 тисяч учителів. Робота з політичної підготовки завершувалася перевіркою-обліком політичних знань працівників освіти. Для обліку потреб щодо надання практичної допомоги курсам, забезпечення їх лекторськими кадрами було створене Центральне лекторське бюро та губерньські лекторські бюро на місцях. Основним керівним органом було Центральне бюро з перепідготовки; на місцях його представляли губерньські бюро з перепідготовки освітян. Всі органи освіти мали керуватися їхніми директивами.

Згідно Інструкції з перепідготовки на період 1924-1925 навчального року перепідготовка вчителів відбувалася за політичним, педагогічним та виробничим напрямком. В основі як політичної, так і педагогічної кваліфікації було ознайомлення з виробництвом у даній місцевості та зближення з радянською громадськістю, що відбувалося завдяки вивченню видів виробничої діяльності певного району, комуністичної ідеології та безпосередньої участі вчителів у роботі радянських та партійних організацій. Згідно плану роботи з перепідготовки 1924 / 1925 навчального року, освітяни мали відвідувати губерньські курси з перепідготовки, районні курси масового характеру, займатися гуртковою роботою та організовувати районні конференції. Центральне бюро з перепідготовки надсило на місця конкретні вказівки щодо питань та дисциплін, які необхідно опрацювати. Навчальні дисципліни поділялися на п'ять циклів. Перший мав назву «Загальні питання педагогічного характеру»

і включав основні поняття педології, соціального виховання, сучасної педагогічної системи у зв'язку з загальною історією педагогіки, вивчення системи освітньої роботи з дітьми та основ школознавства, а також нові шкільні програми УРСР. Методологічний цикл складався з методик навчання грамоті, математики, природознавства. Однак, його основним елементом була політграмотність та антирелігійна пропаганда. До виробничого циклу входило ознайомлення з діяльністю школи з сільськогосподарським ухилом, вивчення самого сільськогосподарського виробництва й кустарних ремесел. Цикл питань з українознавства включав українську мову, літературу, історію й географію України. П'ятий цикл включав знання про професійний рух вчителів в УРСР.

Місця на курсах з перепідготовки в Чернігівській окрузі розподілялися наступним чином: на 100 чоловік курсантів 60 місць виділялося для шкільних робітників, 25 – для працівників політосвіти. Ще 15 місць було передбачено для керівників дитячого руху. Всі педагогічні працівники на місцях були розподілені на педагогічні колективи за територіальним принципом. Один раз на місяць влаштовувалися триденні курси-з'їзди. На цих курсах представники окремих гуртків робили доповіді, читали реферати та представляли розроблені навчальні комплекси. Кожен такий гурток об'єднував 5-6 шкіл у радіусі до 10 верст [4; С. 299 - 302]. Курси-з'їзди відбувалися у районних центрах. Відповідно шкільні працівники мали деś харчуватися та проживати. Для цього в кожному райцентрі влаштовувався тимчасовий інтернат, у якому педагоги проживали та харчувалися за власні кошти. Для нормальної роботи гуртків з перепідготовки необхідна була спеціальна література. Книжки педагогічного, політичного та сільськогосподарського змісту були закуплені на кошти Окружного виконавчого комітету.

Вчителі були зацікавлені та вмотивовані пройти курси з перепідготовки, проте, стикалися зі значними труднощами, переважно, матеріального характеру. Так, через брак фахової літератури на з'їздах

зачитувались як доповіді дипломні роботи випускників педагогічних курсів. Темі дипломних робіт підбиралися так, щоб максимально охопити питання, які входили до програми перепідготовки. Часто вчителі були змушені купувати книжки за власні кошти. Також інтенсивній роботі з перепідготовки заважала перевантаженість учителів роботою, недостатня кількість відповідної літератури, затримки з виплатою заробітної платні, а також великі відстані між селами та погані дороги заважали регулярним зібранням педагогів [5].

Наприкінці 20-х і в 30-і роки XX століття значного поширення набуває заочна педагогічна освіта, яка стає важливою формою перепідготовки та підвищення кваліфікації вчителів. Було створено заочний педагогічний ВНЗ при НКО УСРР (грудень 1927 р.), який у серпні 1928 року перейменовано на Всеукраїнський заочний інститут народної освіти (ВЗІНО). Завданням закладу було підвищення кваліфікації (докваліфікація) всіх учителів до рівня вищої педагогічної освіти. Навчальна робота у ВЗІНО проводилася за програмами педагогічних інститутів. У 1930 році ВЗІНО реорганізовано у Всеукраїнський інститут підвищення кваліфікації педагогів (ВІПКП), який організовував підвищення кваліфікації й перепідготовку вчителів шкіл і працівників дошкільних установ, підготовку нових учительських кадрів [3].

У 1929 року вийшла постанова “Про підготовку викладачів у педвузах і педтехнікумах та перепідготовку вчителів”, а в серпні 1930 року на вимогу директивних органів СРСР відбулася реорганізація мережі педагогічної освіти в Україні. Було введено такі типи навчальних закладів: вищі педагогічні школи (педагогічні інститути); середні педагогічні школи (педагогічні технікуми); короткотермінові педагогічні курси. Основним навчальним закладом підготовки вчителів став інститут з терміном навчання від трьох до чотирьох років. РНК УСРР затвердила перелік 39 інститутів, які готували педагогічні кадри. В цей період удосконалювалася структура системи методичного керівництва після дипломної педагогічної освіти,

було створено НМК НКО, районні відділи народної освіти, райметодкомісії, райбази, опорні школи[7].

З 1919 по 1932 відбувається активна підготовка та перепідготовка кадрів для установ соціального виховання, що здійснювалася на курсах перепідготовки старих учительських кадрів, у педагогічних школах, на трьохрічних педагогічних курсах, педагогічних технікумах, факультетах соціального виховання Інститутів народної освіти. Студенти вивчали курси «Соціальне виховання, його практичне завдання та форми», «Вивчення дитячих установ соціального виховання», «Система Наркомосу України» та інші. У підготовці фахівців соціальної сфери використовувалися лабораторні та студійні форми організації навчального процесу. Вагомий внесок у систему підготовки працівників соціального виховання зробили (О. Залужний, А. Макаренко, О. Попов, Я. Ряппо, І. Соколянський та інші). Так само, як і у підготовці та перепідготовці учительських кадрів важливе місце займало формування світогляду радянської людини на основі вивчення марксистсько-ленінської теорії, участі у діяльності піонерів та комсомольців.

Висновки. Таким чином, у зазначений період перепідготовка, вчителів, працівників соціального виховання була спрямована на формування фахівця з новим світоглядом та відповідними ідеологічними переконаннями; сформувалася система соціального захисту і виховання дітей, більшість з яких перебували в складних життєвих ситуаціях унаслідок революцій та війн; активно проводилася ліквідація неписьменності як важливий напрямок освіти дорослих того часу. В той же час надмірна політизація науки, вищої педагогічної освіти призвела до заборони досліджень у багатьох галузях психології, педагогіки, соціології, що затримало розвиток цих наук у СРСР на декілька десятиліть.

Список використаних джерел

1. Лях Г., Фатальчук С. Становлення мережі педагогічних навчальних закладів в Україні у другій половині XIX на початку XX століття / Г. Лях, С. Фатальчук // Гуманізація навчально-виховного процесу. – Словянск: СДПУ, 2010, Вип. 1. – С.165 – 172
2. Якухно І.І. Історико-педагогічні аспекти становлення та інноваційного розвитку післядипломної педагогічної освіти в Україні. / І. І. Якухно // Таврійський вісник освіти. – 2011, № 33. – 6 - 9
3. Майборода В. К. Вища педагогічна освіта в Україні: історія, досвід, уроки (1917-1985 рр.) / В. К. Майборода. – К.: Либідь, 1992. – 196 с.
4. Дедович Д. В. Організація перепідготовки вчителів Чернігівської округи у 1924 – 1925 рр.: завдання та труднощі // Дедович Д. В. – 36. наукових праць Сіверщина в історії України. – С. 299 - 302
5. Єфименко Г. Соціальнообличчявчительства УСРР в контексті трансформації суспільства (1920-ті роки) / Г. Єфименко // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. – К., 2007. – № 17. – С. 138-161.
6. Литвинов С.І. Теорія і історія педагогіки / С.А. Литвинов // Народна освіта і педагогічна наука в Українській РСР (1917–1967). – К.: Рад. школа, 1967. – 483 с.